

“Post-Modernist Önermeler” Anlamalı ya da Önemli mi?*

Yahya Sezai TEZEL**

1. Ne olduğumuz, kim olduğumuz, kimler olduğumuz, nasıl bir dünyada yaşadığımız, nasıl bir dünyada yaşamamız gerektiği, nereden gelip nereye gittiğimiz, bu dünyanın ve bizlerin niye var olduğu, bu dünyanın bizler için “manalı” olup olmadığı gibi aşkın varoluşsal sorunlar yeni değildir.

Bu sorunlar, en azından “Aksiyal Çağ”dan bu yana, insanlık tarihinin belli başlı uygarlık geleneklerinde, aşağı yukarı benzer ifadelerle sorulagelmiştir. Sorular ve önerilen cevapların tarihi dört bin yıl geriye gider. Ne var ki, verilen cevaplar arasında hep temel farklar, uzlaşmazlıklar olmuştur. Uygarlık geleneklerinin her biri, akla gelen farklı cevapların farklı “dünya tasarımlar”ı oluşturacak şekilde örüldüğü bir anlamlandırma ağıdır.

İnsanlık tarihi, ortak bir dünya tasarımıyla başlayan bir insan ırkının tarihi değildir. Dünya tasarımlarını benzerlikler ama farklarla da örererek yola koyulmuş farklı insan gruplarının, kültürlerin, uygarlık geleneklerinin tarihidir. Çünkü insanın dünyayı ve kendini anlama, anlamlandırma girişimi, benzer bir genetik donanım ve fizyoloji ile aynı dünyada yaşamakta olmasından etkilense de, doğasında ona verilmiş olan koşulların yalın fiziki, biyolojik so-

nucu değildir. İnsanın kendini yaratan tecrübeyi anlamlandırmaya çalışırken kendini yaratması, olmayan bir şeyi, insan kültürünü yoktan var etmesidir. İnsan kendi kültürünün inşacı, sanatçısı, yaratıcısıdır. Günahları, se-vapları, zaafı ve yücelikleri ile.

2. 20. yüzyıl, insanlığını gelecekteki serüveninin nasıl bir dünya yapılanması içinde şekilleneceğine dair tahminler, beklentiler, sanılar açısından başlangıcındakinden çok farklı bir tablo sergileyerek bitmektedir.

1920’lerden 1980’lere kadar, bütün dünyada, Avrupa-Batı uygarlık geleneğinin birbiriyle rekabet etmekte olan iki versiyonunun,

i. liberal, kapitalist, demokrat ve

ii. Marksist, sosyalist, totaliter versiyonunun, insanlığın geleceğinin içinde şekilleneceği evrensel programı tükettiğine dair yaygın bir kanaat vardı.

Avrupa-Batı uygarlık geleneğinin, insanlık tecrübesinin içinde şekilleneceği evrensel model oluşturmadığı, çok sayıda uygarlık geleneğinin, kültürün, dinin, 21. yüzyılda, yanyana ve içiçe yaşamaya devam edeceği, şimdilerde yaygın bir kabul konusu olmuş gibi görünmektedir.

**Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğr. Üyesi.

3. Önümüzdeki yeni yüzyılda bizleri, bu çok sayıdaki uygarlık geleneğinin, kültür, din arasında barış içinde birarada varolmanın ağırlık kazandığı bir dünyanın beklediği ihtimali kadar, farklı uygarlık ve din gelenekleri üstündeki farklı kültürlerin arasında çıkacak çatışmaların, savaşların sıklığının, şiddetinin arttığı bir dünyaya yönelmekte olduğumuz, dünyanın bu türden gelişmelere gebe olduğu ihtimali de varit bir ihtimal gibi görünmektedir.

Kalıcı bir barış içinde birlikte varolmayı sağlayan bir “ökümenik” uzlaşmanın ufukta görüldüğünü söyleyecek birinin inandırıcı olması bir hayli zordur. Bu nedenledir ki, Samuel Huntington’un “uygarlıkların çarpışması” tezinin bu kadar çok ve önemli bir çevrede ilgi görmesi tesadüfi değildir. Bir entellektüel moda meselesi değildir.

4. Dünyada, çok “etnisite”li, çok ‘dinli’, çok ‘kültürlü’, çok ‘uygarlıklı’ bir dünya olmaya öngörülebilir gelecekte devam edecektir olgusal önermesiyle, “post-modernist” sıfatıyla işaret edilen özel entellektüel söylem külliyyatının, epistemik, ontolojik önermeler arasında, sanki birincisi önerme bu külliyyatın önermelerini teyit ediyor gibi sanılmasına yol açacak ilişkiler, bağlantılar akla gelmektedir.

5. Eğer, “Avrupa-Batı uygarlık geleneğinin 19. ve 20. yüzyıllarda vardığı aşama, ortaya koyduğu gerçeklik, dünya tasarımı, insan olma tarzı, bu’ün insanlığın geleceğinin aynadaki aksidir” diyen bir modernist önerme, modernizm var idiyse ve eğer post-modernizm “**bu modernist önerme yanlıştır**” demek ise post-modernist önerme doğrudur. Anlamlıdır. Ama post-modernist önerme bu dar anlamı ile önemli değildir.

Böyle bir modernist önerme, modernizm vardır. Ki, bu önermeyi en keskin bir şekilde ifade etmiş olanların başında Marx gelmektedir. Marx’ın ünlü “Hindistan İngiltere’ye baktığı zaman, kendi geleceğinin aynadaki aksini görmüş olur” ifadesiyle örneklendirilebilecek

olan bu modernist önerme yanlıştır. “Tarihin akışı”, uygarlıklar, kültürler, toplumların aynı doğrusal gelişme çizgisinin üstünde dizilmediklerini, aralarındaki farkın aynı yol ve aynı yönde hareket etmekte olan varlıklar arasında mesafe, zaman, ilerleme hızı farkı olmadığını göstermiştir.

Ne var ki, bu modernist önermenin yanlışı olduğu, insanlık serüveninin “tek bir mecra içinde akmadığı”, tek bir mecra içinde akmasını gerektirecek bir nedenselliğe tabi olmadığını söyleyen, hem de bir hayli eskiden beri söyleyen çok kişi olmuştur. Post-modernist antropologlar (!), sosyologlar (!), siyaset bilimcilerinden (!) çok önce.

6. Eğer **post-modernist önerme**, “Avrupa-Batı uygarlık geleneğini oluşturan kültürler, bilimsel devrim, bilime dayalı teknik devrim, evrensel insan hakları, hukuk devleti, beşeri farklılıklara hoşgörü gösterilmesi, çoğulcu demokrasi fikri ve pratiğine öncülük etmiş olsalar da, bu öncülük, bu geleneğin bugün sergilediği, bütün değerlerin, kurumların, yaşama alışkanlıkları ve üsluplarının olumlanmasını gerektirmez, haklı kılmaz” demekse, “Avrupa-Batı uygarlık geleneğinin bugün sergilediği olgusal gerçeklik itiraz edilmesi gereken bir-çok öge içermektedir” demekse, bu anlamda da anlamlı, doğru bir post-modernist önerme vardır.

Ama bu ikinci dar anlamında da post-modernist önerme önemli değildir. Yeni değildir.

7. Avrupa-Batı uygarlık geleneğinin, son birkaç yüzyıl içinde, kendisiyle diğer uygarlık gelenekleri arasında, bilimsel, bilimsel, teknik etkililik, askeri, siyasi ve iktisadi güç ve insan hayatının refah ölçütleri açısından büyük farklar yaratarak bugünkü dünyaya adeta damgasını vurmuş olması, Avrupa-Batı uygarlık geleneğinin dışındaki insanlar, hatta içindeki bazı insanlar için bile ciddi varoluşsal sıkıntılar yaratmıştır. Yaratmaktadır.

*Dolaştım diyar-ı küfrü kaşaneler gördüm,
Gezdim mülk-ü İslamı viraneler gördüm,*

diyen şair için, dünyasının böyle bir dünya olduğunu bilinçlendirmiş olması, herhalde, sıkıntı verici bir durum, varoluş tarzı, varoluş konumuna yol açmıştı. Bugün Avrupa-Batı uygarlık geleneği dışındaki alanlarda yaşayan insanların bir kısmının, Avrupa-Batı olgusuna karşı duydukları kızgınlık, Bernard Lewis'in ifadesiyle "rage" yani şiddetli öfkenin nedenleri nelerdir? Avrupa-Batı uygarlık geleneğinin içinden geçtiği küstah sömürgecilik, elbetteki bu "rage"nin en önemli sebepleri arasındadır. Ama bu öfkenin arka planında, kendini başkalarıyla karşılaştırdığında "başaramamış" bir konumda gören, ama başarısızlığının sorumluluğunu kısmen de olsa kendinde aramayı reddeden, "başaramamış" olmasını iradesi dışında başına gelmiş bir olay, uğradığı haksızlık, maruz olduğu garaz, "öteki"nin hilesi hakemin taraf tutmasıyla açıklayıp rahatlamak isteyen kişinin çaresizliği de vardır.

İşte bunun içindir ki, Avrupa-Batı uygarlık geleneğine "şeytan taşlar" gibi saldırmakla aklını bozmuş olmanın belirlediği bir "bu dünyada var olma tavrı", Avrupa-Batı uygarlık geleneği dışında yaşayan bir kişinin Avrupa-Batı uygarlık geleneğine "tapınmak"la aklını bozmuş olması kadar sorunlu bir "var olma tavrı"dır.

Post-modernist önermeler, eğer Avrupa-Batı uygarlık geleneği ile öteki gelenekler arasında insan tecrübesinin bazı temel eksenleri üstünde ortaya çıkan "başarı" farkını "geçerli saymama" çabası ise, bu çaba olsa olsa çocuksu bir avunmadır. Anlamli değıldir. Bu tespit, post modernist önermelerin hem kılık değıştirmiş neo-Marksist versiyonları için, hem de çeşitli vahiy gelenekleri içinden gelip, insanlığı bu dünya sıkıntılarından azat etmeğı ve öteki dünyada kurtarmaya yönelen ve "vahiy"den kopmuş görünen Avrupa-Batı uygarlığından asli bir şekilde rahatsız olanların ifade ettiği versiyonları için geçerlidir.

8. Bana asıl sorunlu gibi görünen,

i. "kültürler, uygarlık gelenekleri dışarıdan anlamlandırılmaz. Dışarıdan bilinmeleri olanaksızdır."

ii. "İnsanlığın kendi içinde anlamlı bir bütünlük oluşturan bir 'ökümenik' serüveni yoktur".

iii. Her kültürün sergilediğı "bilmek" tecrübesi "anlamli" olup bir başka kültürün "bilmek" tecrübesi ile yanyana konulup ölçölüp biçilemez.

iv. "Her kültürün moralitesi, değerler sistemi, etiğı ancak kendi içinde değerlendirilebilir." Bir kültürdeki insanların bir başka kültürdeki insanların moralitesini değerlendirme imkânı ve hakkı yoktur, alt-önermelerinin birlikte oluşturduğu özel anlam içeriğı ile post modernist bir önermedir.

Bu özel içeriğı ile post-modernist önerme yanlıştır. Çünkü:

9. Ernest Gellner'in bilgece sergilediğı gibi ve ondan önce başka pek çok kişinin söylediklerinden çıkartılabileceğı gibi, insan istese de istemese de varolan o olsa da olmasa da varolan bir dünya içinde yaşadığı için "bilme"si salt tasarımsal bir süreç değıl, tasarımsal olduğu kadar "operasyonel" bir faaliyettir. Kendi bedenimizi de içeren ve tasarımlarımızdan bağımsız, tasarımlarımız dışında var olan bir dünya içinde, bu dünya ile etkileşerek iş yapmak faaliyettir. Üretimdir. Her bir kültüre, "bilme"sinin etkililik, başarılilik notunu veren hakem, başka kültürlerin insanları değıl, dışımızdaki gerçekliğin kendisidir. Beşeri tarih de dışımızdaki gerçekliğin asli bir parçasıdır. Bilinecek bir özne, bir bilgi öznesi olarak "insan"ın kendi de dışımızdaki olgusal gerçekliğin bir parçasıdır.

Sara hastalığının, insan beyninin elektrik ve kimyasal yapısı ve işleyişindeki bir bozukluk olduğu önermesi ile, insanın içine giren bir "cin"ın insana verdiği zarar olduğu önermesi-

nin bilgi değeri eşit değildir. Bu önermelerinin birbirlerine göre değerlendirilmesi, önermelerle dışımızdaki gerçeklik, ki bu durumda fizyolojik özellikleri, yapısı, işleyişi ile insan ile önermeler arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. Önermeyi yapanlar arasındaki, bunların dünya tasarımları arasındaki ilişkiyi değil. Sara hastalığının, insanın içine girmiş olan bir "cin" in o insana zarar vermesi olduğunu söyleyen kişi açısından, bu önermesinin, onun dünya tasarımının bütünü içinde bir yere oturmakta olduğu anlamında anlamlı olduğunu söylemek doğru bir "antropoloji"dir. Ama bu önermenin, bizim dışımızdaki gerçekliği "bilme"miz anlamında geçerli olduğunu öne sürmek herhalde antropoloji değildir.

Kaldı ki, bu özel içeriği ile post-modernist önermeyi savunan kişi eğer bir antropolog, sosyolog ya da siyaset bilimcisi ise, önermesinin abesliği daha da belirgin hale gelir. Geller'in itiraz edilemeyecek bir şekilde ortaya koyduğu gibi, kültürlerin dışarıdan bilinmelerinin imkânsız olduğunu söyleyen bir antropolog, sosyolog ya da siyaset bilimcisinin, eğer samimi ve tutarlı ise, bu "hikmet"e erdiği andan itibaren susması, antropologluk, sosyologluk, siyaset bilimciliğinden "istifa etmesi" gerekir. Eğer her kültür, dışarıdan bakana "agu, gugu" gibi gelen anlamsız bir söylem ise, yapılacak bir iş yoktur. Bu görüşte olanların, sanki bilgi üretebileceklermiş gibi üniversitelerinden maaş almağa devam etmeleri hak-sız kazanca el tutmaları olur.

Ama kültürler, aynı varoluş alanı içinde esas olarak aynı konumda oldukları için, dünya tasarımları, aralarındaki farklara rağmen hep birbiriyle etkileşmiş olan, hep birbirlerine "tercüme edilmiş olan" tecrübelerdir, varlıklardır. İnsanlığın ortak birikim oluşturan serüveninin kurucu öğeleridir.

10. Etik değerlerimize, "moral dünya" tasarımlarımıza gelince, bir kültürün değerlerinin dışardan değerlendirilebileceğini savun-

mak, daha zor gibi görünmektedir. Ama olanaksız değildir.

Eğer değerler bizim değerlerimiz ise, sorgulandıklarında onları gerekçelendirmek sorumluluğunu üstlenmemiz, omuzlamamız gerekir. "Bu benim değerim, ya kabul et, ya da reddedersen bana karşı çıkmış olursun. Sana benim bu değerimi niye değerli bulduğuma dair hiçbir şey söylemem gerekmiyor" dediğimiz anda "etik sorunsal"ımız biter. Hayatımızı bir etik sorunsal boyutu üstünde örüyor olmamız için, değerlerimizi, değerlendirme alanı ya da etik dışına itilmiş "değer yargıları" değil, bilgisel sorumluluğunu taşıdığımız değerler olması gerekir.

Kaldı ki, ben istesem de istemesem de benden bağımsız olarak varolan "öteki"nin, ben, onun benim değerlerimi değerlendirme imkânı ve hakkına sahip olduğunu kabul etmediğim için, benim değerlerimi değerlendirmemesini istemem, etkili olması benim denetimim altında kalan bir istek değildir. Öteki, ben istemesem de beni değerlendirmeye devam edebilir. İnsanlar isteseler de istemeseler de "diğerleri" başkalarının değerlendirmesine "açık"tır. "Başka"ları onların değerlerini değerlendirir.

Üstelik, insan, değerleri de içinde olmak üzere kendi tecrübesine, kendisi sanki başkasıymış gibi dışardan bakabilme yeteneğiyle, isterse kullanabileceği bazen istemesem de kullanacağı, kullandığını göreceği bir yetenek ile donatılmıştır. Bir kültürün değerlerinin, bu kültürün kendi içinden hiç sorgulanmadan sürdürülebileceği önermesi, mutlak olarak başarılı bir toplumsallaşma sürecinin olanaklı olduğu önermesiyle aynı anlama gelir ki yanlış-tır. İster "bir" vahiy temelli olsun ister olmasın, hiçbir kültür mutlak olarak etkili toplumsallaşmayı başaramaz. Her doğan çocuğun, kendisine verilen "tasarım"ı, "dünya"yı, üstünde hiç düşünmeden aldığı, hiç sorgulamadığı, sorgulamasını gerektirecek hiçbir olgusal krizle karşılaşmadığı bir dünya bizim içinde yaşa-

dığımız bir dünya değildir.

11. Bir dünya gerçekliği olarak, iktisadi bir dünya düzeni, siyasi ve hukuki bir dünya düzeni vardır. Bütün kültürler hep evrensel boyutlarda düzenleme ve yeniden düzenlemelere tabi olan bilimsel, bilgisel, teknolojik, iktisadi, askeri, siyasi, hukuki varlık alanları içinde yaşamaktadır. Böyle bir dünya içinde yaşamakta olduğumuz gerçeği, böyle bir dünya içinde yaşamaktan hoşlanmıyor olsak bile dışsal gerçeğimizdir. Karşı koyamayacağımız, değiştiremeyeceğimiz dışsal gerçekliğimizdir.

12. İnsanlığın ökümenik bütünlük sergileyen birikimli ortak mirası vardır. Çünkü, insan tecrübesi, bir yanda içinde birlikte yaşanan aynı fiziki dünya ve bu fiziki dünya üstünde, içinde, bu fiziki dünya ile etkileşerek yaşanan milyonlarca yıl boyunca şekillenip günümüze gelmiş olan aynı genetik, fizyolojik donanımın etkilemiş, etkilemekte olduğu bir tecrübedir. Öte yandan, hep ötekilerle, savaşarak ya da barış içinde, alış-veriş yaparak, kız alarak kız vererek, din alarak din vererek, dil alarak dil vererek birlikte yaşanılmış bir tecrübe-

dir. Bunu göremeyen bir akıl gözü, insanlığın tarihini göremez. Bu günkü dünyayı da algılayamaz, anlayamaz.

13. Kültürleri, uygarlık geleneklerini, her ne ise hep o kalan varlıklar olarak cisimleştirip dokunmak, antropoloji, sosyoloji adına yapılabilecek en akılsız işlerden biridir. Böyle bir reifikasyon, tarihçiliği de sosyolojiyi de öldürür.

Üstelik, bugün karşı karşıya olduğumuz insanlık sorunlarını çözmemizi de engeller.

Avusturalya yerlilerinin, Amerikalı astronotlar aya gider ve inerken geceleri niye ateş yakıp aya baktıklarını hiç açıklayamaz. Avusturalya yerlilerinin bunu niye yaptıklarını anlayamayan, içinden göremeyen bir akıl gözü ise akıllı bir göz değildir.

* *Liberal Düşünce Topluluğu ile Friedrich-Naumann Vakfı'nın 17-18 Mayıs tarihlerinde İzmir'de gerçekleştirdikleri "Post-modernizm, Post-komünizm ve Liberalizmin Geleceği" başlıklı sempozyumda sunulan bildirinin metni.*